Тако једног дана, украшеног лажним сјајем крстова, барјака и воштаница, сахрањен је и мој отац. Заиста су ме преварили тим краткотрајним бљеском, затварали ми очи, а кад сам дошао до себе, оца више нигдје није било, баш нигдје; ја сам одједном у себи осетио да га нема, па сам се брзо склонио иза таванских басамака да ме потпуно не утопи хладни поводањ пустоши. Згурио сам се и ућутао, али је бујица незадрживо провалила изнутра и ја сам огрезао у сузама неутешно шмрцајући. Сироче! Протепала је сажаљиво нека од мојих рођака и огребла ми лице рапавим длаком, али и то је било боље него да сам баш сасвим сам. Троје сирочади, све једно другом до ува додао је неко други, а ја сам се досјетио да он то мисли још и на мог брата и сестру. Сирочад! Не знам тачно шта му то значи, али чини ми се, бар по томе како изговарају ту ријеч, да сам под неком заштитом и да ме неће бар тући, поштедеће ме као некога ко је болестан па га часте сувим крушкама и дозвољавају му да сједи на кревету.

Тога послеподнева иза оних шкалина изишло је у свијет једно сироче. На први поглед то је остао исти онај малишан који се тамо и завукао исто као и остала дечурлија, али чим би неко на њега повикао, запријетио му или кад би допао какве невоље, он би се сетио да је сироче, без права заштите и у њему би поново прокапале оне прве сузе из његова скровишта за шкалинама.

**Одломак из приче „Трешња с краја рата"**

So, one day, decorated with the bogus shine of crosses, flags and candlesticks, my father was buried, too. They really tricked me with that brief glow, they closed my eyes, and when I caught on, my father was nowhere to be found, absolutely nowhere; I suddenly felt that he wasn't there, so I quickly hid behind the attic staircase so that I wouldn't be completely drowned by the cold water of the desolation. I huddled silently, but the torrent erupted uncontrollably from inside and I burst into tears, sniffling inconsolably. Poor orphan! One of my relatives uttered pityingly and her rough palm scratched my face, but even that was better than being completely alone. Three orphans close in age someone else added, and I understood that he meant also my brother and sister. Orphans! I didn't know exactly what that meant, but it seemed to me, the way they pronounced the word, that I was under some kind of protection and that they would not beat me, they would spare me like they spared someone who was sick and offered him dried pears and allow him to sit on the bed.

That afternoon, an orphan was born from behind the staircase. At first glance, he was the same little boy who had crawled in there, just like the other children, but as soon as someone shouted at him, threatened him, or when he got into a trouble, he would remember that he was an orphan, without the right to protection, and he would shed the very same tears he had cried in his hiding place behind the stairs.

**"The cherry at the end of the war", Branko Ćopić**

Рат је био тај који је то учинио. Чини ми се да сада дајем један свет који је мало огољен, који је сиромашнији, духовно и емоционално, него некад. Дајем стварност без оне лирске измаглице у којој ми се тај свет некада представљао... зато је ваљда суровији, оштрији... кад читам те своје старе приче добијам утисак као да сам једним делом изгубио душу. Рат у људима покида неке жице, покида нешто што је у човеку некад на неки начин брујало. Настојим да то у себи ипак некако повежем... да све то спојим у неку нову, другачију лирику... С великом муком покушавам да поново у себи оживим тај свет који као да ми је нестао из сећања.

То и због тога што сам у рату био баш ту, с тим мојим некадашњим јунацима које сам мало идеализовао, с тим светом који је некад, пре рата, лебдео између мог сна и јаве и живео у мојим причама. Упознао сам се са страшним стварима, видео сам ужасе, осетио смрт, гледао гробнице у којима је лежало по десет, по дванаест хиљада побијених људи, као она у Гаревици крај Бихаћа. Мислим да је све то неминовно морало да створи у мени једну другу представу о стварности, о том свету који је живео негде у мени и у мојим некадашњим причама. Можда су зато они стари јунаци „Под Грмечом“ или „Планинци“ изгубили у мојим очима ону лирску романтику.

...Морамо што пре избрисати то из себе, морамо поново створити један другачији свет у себи јер смо и ми, као појединци, као личности, донекле опустошени... Наравно, ако је то уопште могуће данас, поред ових атомских бомби и других ужаса које људи спремају људима. Али, мора се покушати јер је нужно да човек некако састави ту своју осакаћену личност, тај свој опустошени свет.

**Интервју водио Драгослав Адамовић, *НИН*, Београд, 1954.**

The war did that. It seems to me that now I offer a world that is a bit barren, that is poorer, spiritually, and emotionally, than before. I offer reality without that lyrical mist, where I used to see the world… that's why it's harsher, more ruthless... when I read those old stories of mine, I get the impression that I've lost a part of my soul. War breaks some strings in people, breaks something that used to hum in a certain way. I try to somehow connect that in myself… to combine it all into new, different lyrics… With great difficulty, I am trying to revive that world that seems to have disappeared from my memory.

That's also because I was right there during the war, with those former characters of mine that I slightly idealized, with that world that once, before the war, had floated between my dream and reality and lived in my stories. I witnessed terrible things, I saw horrors, I felt death, I looked at tombs where ten or twelve thousand murdered people lay, like the one in Garevica near Bihać. I think that I have inevitably created a different idea of reality, of the world that lived somewhere in my former self. Maybe that's why those old characters of "Under the Grmeč" or "Mountaineers" have lost that lyrical romance in my eyes.

… We must reject that in ourselves as soon as possible, we must recreate a different world within ourselves because we, as individuals, as personalities, are somewhat devastated, too… Well, if it is even possible nowadays, with these atomic bombs and other horrors that people are preparing for people. But we must try because one needs to put together his broken self, his devastated world.

**Interviewer Dragoslav Adamović, *NIN*, Belgrade, 1954**

Веома сам задовољан својим занимањем, осећам се као прави, истински стваралац. Кад ми пође за руком да створим неког живог, упечатљивог јунака, осећам да сам обогатио овај свет населивши га једним стварним, који ће, можда, живети дуже него какав „реалан“ човек, јер му не прете свакодневне прозаичне болести, ратови и друге несреће и невоље…

***НИН*, Београд, 27. април 1958.**

I am very satisfied with my occupation, I feel like a real, true author. When I manage to create a real, outstanding character, I feel that I have enriched this world by inhabiting it with a genuine one, who will, perhaps, live longer than any "real" man, because he is not threatened by everyday prosaic diseases, wars and other misfortunes and troubles…

***NIN*, Belgrade, April 27, 1958**

Има право Михиз: хумором сам лијечио и своје и туђе ране, спасавао човјека и туговао над њим… Не знам одакле ми та туга. Ваљда ми је жао човјека… Кад сам чуо у партизанима да је у Јасеновцу убијен Зија Диздаревић, то ми је био најтужнији дан у рату. Скоро тридесет година касније, сједећи једне ноћи над рукописом своје књиге „Башта сљезове боје", ја сам, у некој страшној јези, осјетио како се у свијету и данас умножавају црни коњи и црни коњаници, који сваког трена могу закуцати и на моја врата… Вјеровао сам и вјерујем да литература, та златна бајка о људима, ипак може малчице помоћи да се овај смрачени свијет измијени и освијетли.

**Интервју водио Мило Глигоријевић, *НИН*, Београд, 1981.**

Mihiz is right: I used humour to heal my and other people's wounds, to save a man and grieve over him... I don't know where this sadness comes from. I guess I feel sorry for the man... When I heard from the partisans that Zijo Dizdarević was killed in Jasenovac, that was the saddest day of the war. Almost thirty years later, while I was sitting one night over the manuscript of my book "The Garden of Marshmallow Colour", I felt, with a terrible chill, how black horses and black horsemen are multiplying in the world even today. I felt they may knock on my door at any moment... I believed, and I still believe that literature, that golden fairy tale about people, can still help and change and illuminate this dark world...

**Interviewer Milo Gligorijević, *NIN*, Belgrade, 1981**

Желим својом литературом да афирмирам живот, све његове лепоте и радости и људе своје земље који су ми најближи и најпознатији дио човјечанства, опће људске заједнице…

Стојим, с друге стране, на становишту да све што се пише о људима у свијету треба да се саопћи разумљиво, на линији људске нормалне логике и да је ту непотребно закукуљивање, насилно прављење загонетке. Не знам чему води та наглашена, херметичка литература, чему води, коме треба? Ја сам да се у умјетности иде у корак са људима, свакако да се уносе нови елементи јер их људи у животу стално уносе – у погледе и односе и стројеве, све се мијења… А то значи бити прогресиван и нов.

***Вечерњи лист***, **Загреб, 19. октобар 1963.**

With my literature, I want to promote life, all its beauties and joys, and my country fellows, who are the part of humanity, of the general human community, that is closest and the most familiar to me…

On the other hand, I believe everything that is written about people in the world should be communicated clearly, along the lines of normal human logic, and that there is no need for artificial complicating, puzzle-making… I don't know where this pretentious, hermetic literature leads to, where it leads to, who needs it? I believe that in art one should keep up with people, introduce new elements, certainly, because people are constantly introducing them in real life — in the views and relationships and machines, everything changes… And that means to be progressive and new.

***Večernji list*, Zagreb, October 19, 1963**

Увек сам писао бајку и увек сам тражио смешне елементе, па чак и у рату. Никад се нисмо мислим више смејали и певали него тада… Видео сам многе како умиру, суочавао сам се свакога дана са смрћу, гледао сам разне гробнице, несахрањене мртваце, људе које су пекли на ражњу, распињали на крст, злостављали као на Голготи, али сам ипак, за сва времена, успео да сачувам ведрину духа и осећање хумора. И поред свих догађаја у прошлости, ја сам бар до данас, прошао добро и имао среће. Ја сам тако сочињен, тако живим, тако пишем и тако радим. Сматрам да је читав живот једна бајка и да се тако треба емитовати.

I have always written fairy tales and I always looked for funny elements, even in war. I don't think we ever laughed and sang more than then... I saw many people die, I faced death every day, I saw various graves, unburied corpses, people who were burnt on a spit, crucified on a cross, tortured like on Golgotha, but still for all that time, I managed to keep a good spirit and a sense of humour. Despite all the past events, I have done well and been lucky at least by now. This is how I am made, this is how I live, this is how I write and this is how I work. I think that the whole life is a fairy tale, and it should be presented like that.

Мој интимни програм је стварати хуманистичку литературу и преко ње се борити за оптимистичко гледање на живот, за потврђивање живота. Дати дијеци поетску бајку која ће бити слика сутрашњег, жељеног, љепшег живота откривати ведру, хумористичку страну живота, дати дубоку тугу човјека који стоји на раскршћу између онога што има и онога што жели и о чему сања.

Чини ми се да сам и био то: дјечак који иде по земљи и занесено гледа за својим змајем који обасјан трепти у висинама. Наравно дјечак се често и спотакне ако зури у небо. Ваља зато и змаја пратити и пазити на пут пред собом, а ко ту да ухвати праву мјеру?

**Интервју водио Вук Трнавски, *Политика*, Београд, 1955.**

My intimate program is to create humanistic literature and, thus, fight for an optimistic view of life, to acknowledge life. To give children a poetic fairy tale that will be a picture of a tomorrow, desired, more beautiful life, to reveal the bright, funny side of life, to give the deep sadness of a man who stands at the crossroads between what he has and what he wishes for and dreams of.

It seems to me that I was: a boy walking in the field and joyfully looking at his kite that flashes in the sky. Of course, the boy often stumbles if he looks up at the sky. Therefore, one should follow the kite and watch the road ahead. But who can find the right balance there?

**Interviewer Vuk Trnavski, *Politika*, Belgrade, 1955**

Много маштам, то ми је неопходни саставни дио живота. Снови ми се остварују и преко очекивања, с мање мог активног учешћа, него што бих се то и надао. Снови су ми увек ведри и поетски али ипак остварљиви и реални. Никад у сновима не тражим спас од животних тешкоћа, него доброг савезника у њиховом савладавању. Снови су за мене најбоље убојито оружје за бољи и човечнији живот.

...Не могу, чини ми се, замислити идеалнији живот од овог који живим и просто-напросто нећу да га замишљам. За мене је најидеалнији онај живот који створим сам, својим радом, својим знањем и талентом. Тај ме живот највише радује. Осећам се веома срећан у данашњим реалним људским оквирима, јер имам пристојне могућности за свој стваралачки рад, а што те могућности нису још боље за то је ипак највише моја лежерност одговорна, лењ сам помало. Ако сам понекад и незадовољан и тужан, и то је саставни део мог оптимистичног гледања на живот и један од покретача за даљну, радосну, стваралачку активност. Ту су, рећи ћете, и болест, и разне непредвиђене тешкоће итд. Па наравно, то је само неопходна тамна позадина на којој буја и расцветава се живот.

***НИН*, Београд, 1958.**

I dream a lot; it is a necessary and integral part of my life. My dreams come true even beyond my expectations, with less active participation than I would have hoped for. My dreams are always bright and poetic, but still achievable and realistic. In my dreams, I never look for a saviour from life's difficulties, but for a good ally in overcoming them. For me, dreams are the best weapon for a better and more humane life.

... I can't, it seems to me, imagine a more ideal life than the one I'm living, and I simply don't want to imagine it. For me, the most ideal is the life that I create for myself, with my work, my knowledge and talent. That life makes me happy. I feel very pleased in today's realistic human framework because I have decent opportunities for my creative work. The reason that the opportunities are not even better, is my laid-back attitude, I'm a bit lazy. If I am sometimes unhappy and sad, that is also an integral part of my optimistic view on life and one of the incentives for further, joyful, creative activity. You could say, there are also illness, and various unforeseen difficulties, etc. Well, of course, it's just a necessary dark background against which life flourishes and blooms.

***NIN*, Belgrade, 1958**

А ако мислите да ме не прогоне сумње, депресије, онда се варате. Само, увијек у таквим стањима осијећам пролазност моменталне тмурности. Борим се против ње да је уништим – да не би она уништила мене… Иначе сматрам да споро сазријевам.

**1952.**

And if you think that I am not haunted by doubts, depression, then you are mistaken. Only, always in such situations I feel that the gloom is temporary. I fight against it, to destroy it - so that it doesn't destroy me... Otherwise, I think I'm maturing slowly.

**1952**

Ја сам свестан да овај свет није башта сузе боје, али ја правим ту башту, надајући се како ћу се са њом као са каквим параваном заклонити од оне друге баште пуне страхова, који ми се у бесаним ноћима понекад приказују. Да, заклонити од баште у којој се налазе Јасеновац, Маутхаузен, Јужно Вијетнамски логори, стадиони Чилеа... Третирам свет свога детињства... Али, мени никад није јасно да ли ја тај заборављени свет детињства откривам, или за себе измишљам неки нови.

**Интервју водио Слободан Марковић, *Борба*, Београд, 31. март 1974.**

I am aware that this world is not a marshmallow-coloured garden, but I am making that garden, hoping to shield myself with it from that other garden full of fears, which I sometimes see in sleepless nights. Yes, to shield from the garden with Jasenovac, Mauthausen, South Vietnamese camps, stadiums of Chile... I am dealing with the world of my childhood... But it is never clear to me whether I am discovering that forgotten world of my childhood or inventing a new one for myself.

**Interviewer Slobodan Marković, *Borba*, Belgrade, March 31, 1974**

– Чим наступи нека тешкоћа ја одлазим у минус. Обрадује ме често једна ситница која је повољно ријешена. Колебам се често у току дана: минус-плус-равно.

– Постајем врло заборaван и то ме плаши. Памћење ме је и раније слабо служило.

– Борим се са мутним страхом, што тачно не знам какав ме то тежак и непријатан задатак чека: ријешићу један, а затим ће доћи други још запетљанији. У смушеној глави никако да ми се разбистри. Шта ме то тешко чека?

– Често сам пун страхова, кад се сјетим какви ме проблеми и задаци чекају: путовање, сузе вољених бића…

– Врло сам несналажљив и то ме посебно испуњава страхом, што други једноставно рјешавају то је за мене предмет бриге данима и данима.

– Негдје око дијафрагме рађа се и скупља страх, чим се нађем пред неком тешкоћом.

– Сасвим ме растроје разни позиви на читање, а нарочито изван Бгда.

– Стално зазирем да у штампи нешто не погрешим, понекад сам због тога у великој нервној напетости.

– Не знам уживати у датом тренутку, у садашњици.

– Не могу се ослободити црних мисли које ужасно мрзим, свјестан сам да ме оне не воде ничему.

– Живот је тако леп а ја га без потребе компликујем.

– Био сам уплашено дете, удовичко, без оца, ја сам за себе измислио свој живот, какав би ми најбоље одговарао.

– Вјечито тражим неког заштитника да ми помогне у животу. Ја бих хтио да ме неко води за руку кроз живот.

– У литератури сам се зафиксирао за дједа, јер сам тада био потпуно заштићен. Увијек се њему враћам, јер у овоме свету немаш више нигђе такве сигурности као некад уз дједа.

– Угрожен сам у овом свету са више страна, бојим се. Да се сакријем у својој кућици, својој слободици.

***Дневнички записи*, 1980–1983.**

– As soon as a difficulty occurs, I get sad. I am often pleased by a small matter that is favourably resolved. I often swing during the day: minus-plus-even.

– I have become very forgetful and it scares me. My memory has served me poorly even before.

– I struggle with an unclear fear because I don't know exactly what kind of difficult and unpleasant task awaits me: I solve one, and then another one, even more complicated one, will come. I can't get any clarity in my confused head. What is that difficulty ahead of me?

– I am often full of fears when I become aware of the problems and tasks ahead of me: the journey, the tears of loved ones…

– I am disarrayed and that frightens me. What others manage to handle in a simple way is a concern for me for days and days.

– Somewhere around the diaphragm, the fear is born, and it settles there as soon as I find myself in front of a difficulty.

– I am completely distracted by various invitations to read, especially outside Belgrade.

– I'm constantly afraid of making a mistake in the press. Sometimes I am very anxious because of that.

– I can't enjoy the moment, the present.

– I can't get rid of the dark thoughts that I hate so much; I am aware that they lead me nowhere.

– Life is so beautiful, and I unnecessarily complicate it.

– I was a scared child, of a widow, without a father, I invented my life for myself, to suit me best.

– I am constantly looking for a protector to help me in my life. I would like someone to usher me through life.

– In literature, I became fixated on my grandfather, because I was completely protected then. I always go back to him, because nowhere else in this world can you feel as safe as you used to be with your grandfather.

– I'm intimidated in this world by many sides, I'm afraid. To hide in my home, sweet home.

***Diary entries*, 1980–1983**

У многим поступцима и код нас, и у свету ја сам назирао и још увек назирем стравичну претњу човеку. Та моја осећања најбоље се виде у писму Зији Диздаревићу… У свету уопште влада опрост, а сваки човек који жели да живи срећно и мирно, веома је угрожен.

**Интервју водио Драшко Ређеп, *Књижевне новине***

…In many actions, both here and in the world, I have observed a terrible threat to the man. These feelings of mine are best seen in the letter to Zijo Dizdarevic… In general, forgiveness reigns in the world, and every person who wants to live happily and peacefully is in great danger.

**Interviewer Draško Rađep, *Književne novine***

Кад сам чуо у партизанима да је у Јасеновцу убијен млади босански писац, танани лирик, Зија Диздаревић, то ми је био најтужнији дан у рату. Скоро тридесет година касније, сједећи једне ноћи над рукописом своје књиге „Башта сљезове боје“, ја сам, у некој страшној јези, осјетио како се у свијету и данас умножавају црни коњи и црни коњаници, који сваког трена могу закуцати и на моја врата. Тада сам се обратио за мене живом Зији и на крају писма казао да још увијек није искована сабља која може сећи наше мјесечине, насмијане зоре и тужне сутоне. Вјеровао сам и вјерујем да литература, та златна бајка о људима, ипак може бар малчице помоћи да се овај смрачени свијет измијени и освијетли.

**Интервју водио Мило Глигоријевић, *НИН*, Београд, 15. фебруар 1981.**

When I heard from the partisans that the young Bosnian writer, a gentle lyricist Zijo Dizdarević was killed in Jasenovac, that was the saddest day of the war for me. Almost thirty years later, while I was sitting one night over the manuscript of my book "The Garden of Marshmallow Colour", I felt, with a terrible chill, how black horses and black horsemen are multiplying in the world even today. I felt they may knock on my door at any moment. Then, I turned to Zijo, who is alive for me, and at the end of the letter I said that no sabre has yet been forged that can cut our moonlight, bright dawns and sad sunsets. I believed, and I still believe that literature, that golden fairy tale about people, can still help and change and illuminate this dark world.

**Interviewer Milo Gligorijević, *NIN*, Belgrade, February 15, 1981**